

Т.У. Ганчарова-Цынкевіч (Мінск, Беларусь)

ФОРМЫ ўМОЎНАСЦІ ў ПАЭЗІІ АРКАДЗЯ КУЛЯШОВА

Узаемадзеянне розных форм умоўнасці з'яўляецца адметнасцю стылю творчасці таго ці іншага мастака слова. Ні адна з форм умоўнасці не існуе ў чыстым выглядзе, без узаемасувязі з рознымі відамі і тыпамі.

У паэзіі Аркадзя Куляшова ўсе самае лепшае створана з выкарыстаннем умоўнасці (“Сцяг брыгады”, “Аманал”, “Прыгоды цымбал”, “Маналог”, “Новая кніга”, “Цунамі”, “Грозная пушча”, “Далёка да акіяна” і інш.).

Творца выбірае факты жыцця, якія ўражваюць і захапляюць, маюць эмацыянальнае ўздзеянне на чытача. Так, схематычная сімволіка ў паэме “Аманал” паступова змяняецца сімволікай парадоксаў і супярэчнасцей. Лёгкая танальнасць, добразычлівасць ва ўспрыняцці жыцця ў гэтым творы ўжо становяцца адзнакай стылю А. Куляшова.

Паэмы “Сцяг брыгады”, “Прыгоды цымбал” цалкам заснаваны на ўмоўнасці, дзе рэальнае і нерэальнае супадае.

У “Сцягу брыгады” ўсё жыццё жыццём чалавека, нават рэчы не могуць прыняць фашысцкую назву Герой твора вымушаны пакінуць родныя сцены і хатнія рэчы прсыяць яго забраць іх з сабой:

Забяры, гаспадар, бо я гут
Усё роўна загіну...
Хіба я не вазіў з кута ў кут,
З кута ў кут грайго сына? [1, с. 216]

Так просіць лірычнага героя драўляны конь. Прырода таксама ўдзельнічае ў жыцці людзей:

Што ж, прымай нас, ручай,
І вядзі па вадзе нас далёка,
І кустамі з бакоў засланняй
Ад нямецкага вока. [1, с. 228]

Гэты наіўна-ўмоўны зварот героя да ручая даносіць да нас подых фальклорнай песні, дзе падобныя звароты чалавека да прыроды – норма звычайнага ўспрыняцця. Казачная фантастыка ідзе поруч з дакладным рэалізмам:

Поле нас не схавает ў бядзе,
Бо яно узарана... [1, с. 228]

Прытчавая роля ўмоўнасці ў творы ўзрастае, сімволіка акрэсліваецца, умацняецца драматычны эфект. Асабліва гэта відавочна ў сцэне вяселля, дзе здраднік Мядзведскі прымушае іграць бацьку дзяўчыны, якую хоча сілком узяць у жонкі:

Мы на твар маладое глядзім:
Не відно ні крывінкі,
Быццам тут не вяселле зусім,
А памінкі... [1, с. 240]

У прытчавай форме падаецца аўтарам і пакаранне здрадніка:

Ты, - гаворыш, - не ў людзі пайшоў
А ў Іуды...
Табе ўродзіць зямля камяні,
А не жыта – у жніўныя дні,
П’ю я чарку за маладую
І не шкадую,
П’ю другую чарку я,
За яе здароўе,
За здароўе бацькоў,
За іх сына, што ў войска пайшоў,
П’ю і трэцюю чарку
За кулю для твайго карку. [1, с. 242-243]

І сапраўды куля з натоўпу расквіталася са здраднікам. У гэтай сцэне ўсё пабудавана на кантрасце і супрацьпастаўленні, выкарыстанні фальклорнага трыадзінства (тры чаркі).

У адпаведнасці з прытчавымі традыцыямі ў паэме “Сцяг брыгады” паказаны ва ўмоўнай форме перашкоды і спакусы герояў на іх шляху. Прытчавую форму ў творы мае і апавед пра Лізавету – вяселую кабету. Трагічнае гучанне набывае “прытча” пра замініраванае жыта:

Зямля там намарна ўзарана,
І жыта ўрадзіла,
Бо немцамі ў ёй закапана
Нячыстая сіла. [1, с. 246-247]

Пакаранне Ворчыка – таксама прытча. А. Куляшоў гаворыць, што пакараны не чалавек, а бязвер’е.

Паэма “Сцяг брыгады” – легенда народжаная вайной, дзе рэальныя падзеі і з’явы падаюцца адначасова з аўтарскай думкай, ствараючы ўраджанне ўрачыстай песні ў імя перамогі.

Дзеянне паэмы “Прыгоды цымбал” разгортваецца ў казачным плане, дзе ў якасці кампазіцыйнай асновы ляжыць умоўнафантастычны пласт. Прыгоды цымбал у творы – вобразная мастацкая сімволіка.

Доўгі час паэма недаацэньвалася крытыкай. У творы пераплятаюцца дзве сюжэтныя лініі – тэма дзяцінства і прыгоды цымбал, два планы – рэальны і ўмоўны-фантастычны. Жыццё прыроды падобнае да жыцця чалавечага. Умоўнасцю насычаны кожны вобраз паэмы. Нават абстрактныя паняцці персаніфікуюцца:

Пакуль разам у хаце вячэралі ён і яна,
З рукава свайго шчасце
Пусціла за печ цвыркуна. [1, с. 285]

Дзеці спяць:

А шчасце
на іх паглядзела здалёк,
У куток... яно села
і думала думы свае... [1, с. 285]

Рэаліі пераходзяць у алегорыі і сімвалы: цымбалы – неўміручая душа народа, таму і адклікаюцца яны на падзеі смуткам і болям да чужынцаў, сімвалізуючы характэрнае і чалавечнае. Умоўнасць надае твору філасофскі сэнс, які даведзены ў паэме да маштабных абагульненняў: асілак Музыка – сімвал народа, Густаў – сімвал захопніка, Лізавета – сімвал прыстасавальніка. Кідаецца ў вочы незвычайная актыўнасць мастацкіх сродкаў, ужытых паэтам, яго ўмельства даць сціслую і адначасова багатую характарыстыку з’явам і вобразам.

У пасляваенны час А. Куляшоў звярнуўся да жанру споведзі. Так, з’яўляецца “Маналог”, у якім паэт звяртаецца да сваіх загінуўшых сяброў:

Сябры мае! Пад пустак дыванамі
Ці не абрыдла безназоўнасць вам?
Дзе дзверы, што замкнуліся за вамі?
Як вас знайсці? Якіх пытацца брам? [2, с. 10]

Гэта форма звароту сама па сабе ўмоўная. У тэкст уводзяцца сімвалічныя і кантрастныя карціны. Скрытым вобразам праходзіць думка усечалавечай значнасці, дзе пераплятаюцца і лірычная споведзь, і трагічнасць быцця, і духоўная еднасць сяброў.

У паэме “Цунамі” А. Куляшоў зноў вяртаецца да матыву прыгод і вандровак. Галоўным героям твора Ей і Яму ўдаецца пазбавіцца ў час падарожжа ад усяго, але не могуць яны пазбавіцца толькі ад аднаго – ад памяці, якая з’яўляецца ў вобразе Незнаёмкі. Памяць прымушае іх вярнуцца на зямлю. Але зямля ўжо іншая: пасля выбуху радыяцыі яна гарыць пякучым болем. З дапамогай умоўнасці паэт вырашае складаныя праблемы чалавечага жыцця: лёс зямлі і асабістай адказнасці за гэта.

У паэме “Далёка ад акіяна” ўмоўнасць выступае сродкам мастацкага абагульнення праз дзіцячае ўспрыманне рэчаіснасці. Уяўленне маленькага чалавека малюе жыццё так, як гэта яму хочацца.

Сялянская праца ў творы падаецца праз казачнае афармленне і часам персаніфікуецца:

Едзе лета на двор на гарачым кані,
Хлеб вязе... Двор, вароты шырэй адчыні! [3, с. 133]

У гэтай паэме ўмоўнасць з розных фактаў жыцця пераходзіць на ступень агульначалавечага гучання.

У лірыцы А. Куляшова два тыпы ўмоўнасці – рэалістычны і рамантычны. Яны ўзаемазвязаны паміж сабой і прызваны адкрываць чытачу бямежныя прасторы паэзіі і жыцця, спрыяць набліжэнню чалавека да пазнання сутнасці філасофскага існавання.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Куляшоў, А. Збор твораў: У 4 т. / А. Куляшоў. – Мінск: Беларусь, 1966. – Т. 2: Вершы, паэмы. – 376 с.
2. Куляшоў, А. Маналог. Вершы, паэмы / А. Куляшоў. – Мінск: Маст. літ., 1989. – 128 с.
3. Куляшоў, А. Збор твораў: У 5 т. / А. Куляшоў. – Мінск: Маст. літ., 1975. – Т. 3: Грозная пушча. Далёка да акіяна. – 304 с.

Прозвішча, імя, імя па бацьку: Ганчарова-Цынкевіч Таццяна Ўладзіміраўна
Вучонае ступень, званне: кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Месца працы, горад, краіна: Рэспубліка Беларусь, г. Мінск, БДПУ імя Максіма Танка